

Považské korene otca pojmu stres, Hansa Selyeho (1907 – 1982)

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Hans Selye sa považoval za štvrtého člena lekárskej dynastie, ale vo svojich knihách neprezradil mená svojich predkov. Autor na základe bádania v archíve ako i v dobových publikáciách dokázal, že starý otec Hansa Selyeho sa ešte volal Schlesinger a pôsobil v Pruskom (župe Trenčianskej) ako okresný lekár Trenčianskej župy.

Kľúčové slová: Hans Selye, Hugo Selye, Samuel Schlesinger, Pruska/Pruské, župa Trenčianska

Father of the stress, Hans Selye (1907-1982) and his ancestors in county Trencsén (Slovakia)

Hans Selye regarded himself as the fourth generation of medical dynasty, but in his books he did not name his ancestors. Based on facts from archives and contemporary literature the author demonstrated that the grandfather of Hans Selye was called Schlesinger and he worked in Pruska (today: Pruské) in county Trencsén as a district physician.

Key words: Hans Selye, Hugo Selye, Samuel Schlesinger, Pruska/Pruské, county Trencsén

Pediatr. prax, 2016, 17(4): 176–177

Jeden z najčastejšie používaných termínov medicíny – ale i bežného života – je slovo „stres“. Pritom Ebbinghausov aforizmus – psychológia má dlhú minulosť, ale krátku históriu – platí i pre pojem stres. Patofyziologické základy zaťaženia, ohrozenia začal ako prvý systematicky sledovať profesor fyziológie Harvardskej univerzity Walter B. Cannon (1871 – 1945). V roku 1911 objavil zvýšené vylučovanie adrenalínu pri emočnej záťaži a o štyri roky neskôr opísal komplexnú adaptačnú reakciu „fight and flight“ (útok alebo útek). Cannon vychádzal z teórie homeostázy, čiže cieľenej snahy organizmu uviesť vnútorné prostredie do fyziologickej rovnováhy. Poplachovú reakciu interpretoval ako rýchly kompenzačný mechanizmus smerujúci k znovunastoleniu rovnováhy (1). Na jeho výskum naviazal „otec stresu“ Hans Selye (1907 – 1982), absolvent a neskôr šiel vedec pracovník ústavu experimentálnej patológie pražskej nemeckej univerzity.

I keď sa dnes pojem stres viaže len s menom Selye, sám si bol vedomý zásluh Cannona i ostatných predchodcov. Selye od roku 1931 žil v Kanade, v Montreale a pri svojej prvej povelovej ceste do Európy, sa zastavil i v Bratislave. V máji 1960 v Spolku slovenských lekárov si v prednáške spomínal na svoje začiatky takto:

„Predovšetkým by som chcel ešte raz podčiarknuť, že stres som nevymyslel sám. Nevieť, prečo sa vždy hovorí, že som utvoril celú koncepciu stresu sám – toto tvrdenie je celkom pomýlené. Veď koncepcia stresu predstavuje jednu z najstarších medicínskych koncepcií vôbec. Hippokrates už pred 25 storočiami použil výraz „tonos“, čo značí námahu, prácu,

chorobu, teda vcelku stres. Hippokratov náhľad bol však iba filozofickým náhľadom. Čo si s ním počne lekár? Wagner-Jauregg nepoužil liečiacu maláriu, takisto nič iné ako terapiu stresom. Aj liečenie šokom – elektrošokom, metrazólovým alebo inzulínovým šokom – aká je to terapia? Čo má elektrošok spoločného s inzulínom, ak nie stres? Aj nešpecifická terapia bielkovinami, odber krvi – venepunkcia starých lekárov – nie je nič iné ako terapia stresom. Jediné nové, čo sme pridali my, je, že sme toto preložili do terminológie novodobej medicíny. Ale samé koncepcie nestačia. Vedecky erudovaný lekár nepoužíva taký liečebný prostriedok, ktorého mechanizmu nerozumie... Preto náš hlavný prínos vidíme v tom, že sme vnikli do podstaty stresu, že sa nám podarilo „sfotografovať“ tvár stresu, že sme opísali jeho merateľné, analyticky použiteľné komponenty a že sme objavili s ním úzko zviazaný adaptačný syndróm“ (2).

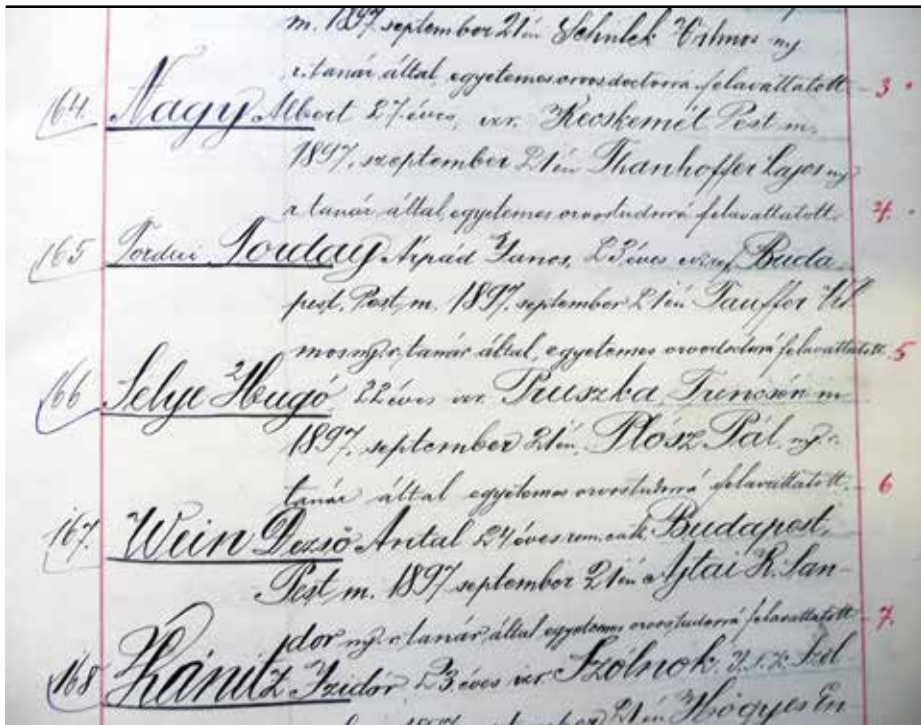
V úvode spomínanej prednášky, sa vzácnym hosťom z Kanady – nezabudnime: píše sa rok 1960, keď sa Československo stáva socialistickou republikou – pokúsil o definíciu stresu:

„Presná definícia stresu je ťažká, podobne ako definícia zdravia, choroby alebo samotného života... Pre praktické potreby však stačí povedať, že stres je dôsledkom intenzity opotrebovania v biologickej sústave. Touto sústavou môže byť celé telo, vtedy hovoríme o systémovom strese... viditeľné prejavy systémového stresu sú základom všeobecného adaptačného syndrómu... (trojfázovej reakcie), ktorá sa vyvíja od akútnej fázy počas alarmovej reakcie ku štádiu rezistencie, odolnosti a napokon ku štádiu vyčerpania“ (2).

V spomínanej prednáške odzneli i slová: „... teraz, keď som opäť doma, medzi vami...“, čo nebolo len zdvorilostnou frázou. O štyri roky neskôr, vo svojej knihe „From Dream to Discovery“ – do slovenčiny preložené už roku 1967 – sa Hans Selye takto vyjadril o svojich koreňoch: „Nikdy som nemal vlastnú národnosť, alebo ak sa vám táto formulácia viac páči, môžem tvrdiť, že som ich mal veľmi mnoho. Môj otec bol Maďar, a silné maďarské národné cítenie, ktoré mi vštepovali učitelia v Komárne, nezostalo bez vplyvu. Matka však bola Rakúšanka a aj ja som zazrel svetlo sveta vo viedenskej pôrodnici“ (3). O pár riadkov nižšie takto pokračuje vo svojej mikrobiografii: „Môj otec, starý otec i praotec boli lekári a každý považoval za samozrejmé, že túto rodinnú tradíciu preniesiem do štvrtej generácie.“ (4).

Lekár štvrtej generácie – to musí prebudiť záujem historika medicíny. Žiaľ, Selye bol príliš málovravný: ako z citátov vidieť, neprezradil žiadne biografické údaje o svojich predkoch. Aj v odbornej, lekársko-historickej literatúre sme našli len skromné údaje. John Simmons zostavil biografiu 100 vedcov. Na 86. mieste uvádza Hansa Selyeho a píše o ňom: „Otec pojmu stres... Hans Hugo Bruno Selye sa narodil 26. januára 1907 vo Viedni, ako syn Marie Felicitas Langbank a Huga Selyeho, známeho a takisto z lekárskej rodiny pochádzajúceho chirurga“ (5). Poslucháčom lekárskej fakulty, ale i širokému okruhu záujemcov určený prehľad z pera dvoch popredných historikov medicíny a zdravotníctva takisto neprezradza nič o predkoch Selyeho: „Autorom teórie adaptačného syndrómu a stre-

Obrázok 1. Záznam v 6. zväzku tzv. zlatej knihy o absolventoch Lekárskej fakulty Semmelweisovej Univerzity v Budapešti ako dôkaz o tom, že Hugo Selye, otec Hansa Selyeho, bol v r. 1897 promován za doktora lekárstva

su bol kanadský patofyziológ a endokrinológ Hans Hugo Selye (1907 –), rodák z Viedne, ktorý svoju mladosť prežil v Komárne a medicínu absolvoval roku 1929 v Prahe“ (6).

Jediným záchytným bodom zostalo meno otca – Hugo Selye. Bol Maďar, preto sme predpokladali, že medicínu pravdepodobne vyštudoval v Budapešti. Náš predpoklad bol potvrdený bádáním v Centrálnom archíve Semmelweisovej Univerzity v Budapešti. V 6. zväzku tzv. zlatej knihy o absolventoch lekárskej fakulty, vďaka pomoci riaditeľa archívu, László Molnára sme našli pod poradovým číslom 66. tento záznam v maďarčine (obrázok 1):

“Selye Hugó, 22 éves, izr. Pruszká, Trencsén m., 1897. szeptember 21-én Plósz Pál tanár által egyetemes orvostudorrá felavattatott” (7). V slovenčine: Hugo Selye, 22-ročný, izraelita, Pruské, župa Trenčianska, 21. septembra 1897 bol profesorom Pálom Plószom promováný za doktora lekárstva (MUDr.).

Z krátkeho, ale autentického záznamu teda vidíme, že otec Hansa Selyeho, Hugo Selye pochádzal z Považia, z dediny Pruszká (dnes: Pruské) v Trenčianskej župe a bol židovského vierovyznania. Keďže roku 1897 mal 22 rokov, musel sa narodiť okolo 1875. Ďalším, logickým krokom v bádání bolo zisťovanie: kto bol lekárom v obci „Pruszká“ roku 1875. Bádanie nám uláhl fakt, že roku 1876 bola vydaná „štatistika verejného zdravotníctva v Uhorsku“. V kapitole o Trenčianskej župe sme našli tento záznam:

„Pruszká. 1160 lakos, 1607 hold terület. Orvostudor: Schlesinger Samu 1843, izr., O(rvos) t(udor) Bécs 1866, megyei járás-orvos“ (8) čiže Pruské, počet obyvateľov 1160, rozloha 1607 hektárov. Lekár: Samuel Schlesinger, narodený roku 1843, izraelita, lekársky diplom: Viedeň 1866, okresný lekár župy (Trenčianskej).

Schlesinger bol jediným lekárom v obci Pruské a preto odôvodnene môžeme tvrdiť, že otcom Hugo Selyeho a teda starým otcom Hansa Selyeho bol Samuel Schlesinger, absolvent lekárskej fakulty z Viedne. Schlesinger bol váženým lekárom vo svojom regióne, ako o tom svedčí jeho „portrét“ v 1. ročníku časopisu „Uhorsko a zahraničie“ v roku 1897 (9). Anonymný autor píše o ňom, že sa narodil v Trenčianskej župe, v obci „Szrenje“ – ide pravdepodobne o Horné Slnie – bol aj lekárom na panstve grófa Königsegga, bol členom verejnosprospešných a dobročinných spolkov, ako i prírodovedného spolku Trenčianskej župy.

Nepodarilo sa nám – zatiaľ – vypátrať, kedy došlo k zmene priezvisk zo Schlesingera na Selyeho. Ako sme vyššie uviedli, r. 1897 Samuel bol ešte Schlesingerom, ale jeho syn Hugo už bol promován pod menom Selye. Takisto nie je možné vierohodne zistiť: kto mohol byť praotcom Hansa Selyeho a teda zakladateľom lekárskej dynastie Schlesinger-Selye.

Bliži sa 110. výročie narodenia jedného z popredných lekárov 20. storočia, Hansa Selyeho. Vyššie uvedené fakty, svedčiace o tom, že je-

ho predkovia žili a pôsobili na území dnešného Slovenska, je ďalším závažným argumentom na to, aby bol Hans Selye zaradený aj do príslušného zväzku Biografického lexikónu Slovenska (roku 2013 už vyšiel jeho 5. zväzok: Km-L). Predchádzajúci šesťzväzkový Slovenský biografický slovník, vydaný v rokoch 1986-1994 nemá heslo Selye – i keď už vtedy boli známe fakty o tom, že Hans Selye prežil svoje detstvo a maturoval v Komárne.

Žiaľ, nemôžeme byť spokojní ani v oblasti populárno-vedeckej literatúry (literatúry faktu) v slovenskom jazyku. Buď zabudli celkom na Selyeho – pozri knihu Slávni lekári, 1. PB-press, Bratislava, 1994 – alebo uvádzajú o ňom nesprávne údaje: „komárňanský rodák“ (10) alebo „komárňanský rodák, nositeľ Nobelovej ceny H. Selye“, (11). Selye nebol ani komárňanským rodákom, ani nositeľom Nobelovej ceny, i keď bol opakovane navrhnutý na túto cenu za objav adaptačného syndrómu, stresu.

Literatúra

1. Večerová-Pocházková A, Honzák R. Stres, eustres a distres. *Via pract.* 2009;6 (12):491–495.
2. Selye H. Psychický stres ako príčina chorôb, adaptačný syndróm. In: Nikš M, a kol. *Špeciálna patologická fyziológia I. (vysokoškolské skriptum)*. Univerzita Komenského, Bratislava, 1973:103–110.
3. Selye H. *From Dream to Discovery*. McGraw-Hill Book Company, New York, Toronto, London 1964. Preklad do slovenčiny: Od snov k objavom. Obzor, Bratislava 1967:172.
4. Selye H, c.d., s. 173.
5. Simmons J. *The Scientific 100*. Carol Publishing Group, 1996. Preklad do maďarčiny: 100 tudós. Magyar Könyvklub, Budapest, 1999: 337.
6. Junas J, Bokesová-Uherová M. *Dejiny medicíny a zdravotníctva. Prehľad*. Vydavateľstvo Osveta, 1985:271.
7. Semmelweis Egyetem Központi Levéltára, 1/f állag. Az Orvostudományi Karon végzett hallgatók jegyzéke, 6. kötet. Egyetemes orvostudorok aranykönyve 1878/79-1926/27: 303.
8. Oláh Gy. Magyarország közegészségügyi statisztikája. Az egészségügyi szemlézet és a gyógyszerárak statisztikája Magyarországon. Hivatalos adatok alapján. Budapest 1876: 355.
9. Magyarország és Külföld, 1897, ročn. 1(4–5):14.
10. Langer P. *Tajomství vnitřní sekrece*. Vydavateľstvo Osveta, 1986: 65.
11. Mišík M. *Štáfa vedy*. Vydavateľstvo Obzor, Bratislava 1990: 190.

MUDr. László Kiss, CSc., dr. habil.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
kiss.agi@panelnet.sk